

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Bakalářská práce

Laura Bechyňová

Fenomén sebevraždy u literátů

The phenomenon of writers committing suicide

Praha 2016

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Šípek, CSc., Ph.D.

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce, prof. Jiřímu Šípkovi, za podnětné otázky, vstřícnost a trpělivost, kterou se mnou měl. Děkuji přátelům, kteří mi byli stále pevnou oporou.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. 7. 2016

.....

Laura Bechyňová

Abstrakt:

Bakalářská práce pojednává o fenoménu sebevraždy u literátů. V teoretické části je nejprve sebevražda vymezena jako fenomén psychický, jsou předloženy rizikové faktory a formy suicidálního jednání. Velká pozornost je věnována vztahu mezi kreativitou, duševními poruchami a sebevraždou. Představena je Vieweghova koncepce bilanční sebevraždy u literátů, na kterou navazují výzkumy zabývající se možnými příčinami, jež vedou spisovatele k dobrovolné smrti. Studie ukazují, že mezi spisovateli, zejména pak básníky, je větší procento sebevražd než mezi jinými uměleckými profesemi. Zásadní otázkou celé práce je, zda se taková „sebevražedná řeč“ může projevit v díle. Tomu se věnuje psychologický rozbor literárního díla (např. lingvistický prediktor sebevraždy). Teoretická část práce je uzavřena limity dosavadních studií. Empirická část předkládá návrh výzkumného projektu, který si klade za cíl replikovat předchozí výzkum na prozaických textech. V diskuzi jsou uvedeny úskalí výzkumného designu a jsou předloženy návrhy na další možná zkoumání.

Klíčová slova:

sebevražda, kreativita, duševní poruchy, spisovatelé, lingvistický prediktor sebevraždy

Abstract:

This bachelor thesis discusses the phenomenon of writers committing suicide. Firstly, the theoretical part describes suicide as a psychological phenomenon and presents the risk factors and forms of suicidal behaviour. Great attention is given to the relation between creativity, mental disorders and suicide. Viewegh's concept of balance suicide among writers is also presented, followed by various research projects focusing on the possible causes of writers taking their own lives. Various studies show that there is a higher percentage of suicide among writers, and especially among poets, than among other artistic careers. The key question of this thesis is whether or not is this "suicidal language" of writers displayed in their works. The psychological analysis of a literary work (e.g. linguistic predictor of suicide) is dedicated to finding answers to this question. Lastly, the limits of previous studies are presented at the end of the theoretical part of this thesis. The empirical part presents a proposal of a research project which aims to replicate previous study on prose texts. Possible limits of this research design as well as possible further research proposals are presented in the discussion.

Keywords:

suicide, creativity, mental disorders, writers, linguistic predictor of suicide

Obsah

Seznam použitých zkratk:	8
Úvod.....	10
LITERÁRNĚ PŘEHLEDOVÁ ČÁST	12
1. Sebevražda jako psychický fenomén	12
1.1 Sebevražda	12
1.2 Formy suicidálního jednání	12
1.3 Rizikové faktory	13
2. Sebevražda - fenomén literátů	16
2.1 Kreativita	16
2.2. Vztah kreativity, duševních poruch a sebevraždy	17
2.3 Efekt Sylvie Plath	19
2.4 Vieweghova koncepce bilanční sebevraždy u literátů	20
2.5 Rizikové faktory sebevraždy u spisovatelů	21
2.6 Pozitivní účinky psaní.....	23
3. Psychologická analýza literárního díla	25
3.1 Lingvistický prediktor sebevraždy.....	25
3.2 Biografické metody.....	27
3.3 Vnitřní příběh díla.....	27
4. Limity současných studií	29
EMPIRICKÁ ČÁST	31
1. Cíl výzkumu.....	32
2. Metody	33
2.1 Výzkumný design	33
2.2 Výzkumné hypotézy	34
2.3 Sběr dat a výzkumný soubor.....	34
2.4 Nástroje	35

3. Analýza dat	36
4. Diskuze	39
Závěr	41
Seznam použité literatury	42

Seznam použitých zkratk:

DSM – Diagnostický a statistický manuál duševních poruch

LIWC – Linguistic Inquiry and Word Count

MKN – Mezinárodní klasifikace nemocí

Být skoro bez významu
a přitom fenomén
- takovou si mě budete pamatovat?

Rozbitou o skleněnou zeď
co tvářila se jako průchod
do neznáma
když s vlastní skepsí jsem se objímala:
Obětovat život tvorbě
- copak se to musí?

~ Svatava Antošová ~

Úvod

Sebevražda je sama o sobě téma, které si v mysli každého člověka nárokuje zvláštní pozornost. Fascinace smrtí. Ačkoli se o ní snažíme mluvit otevřeně a nikterak ji netabuizovat, rozprostírá se kolem ní záhadný prostor.

Bývalá dramaturgyně Národního divadla Lenka Kolihová Havlíková popisuje reflexi a sebereflexi jako esenciální lidskou potřebu a dodává:

A je to právě tato potřeba, která nás nutí zabývat se mezními otázkami existence, snažit se pochopit lidskou psychiku obecně. K lidské psychice patří neodmyslitelně i otázka ukončení lidské existence. Tíhnutí ke smrti – to je téma, které se dotýká každého z nás (Kodrilová & Čermák, 2009, s.10).

A tak možná jen z této základní potřeby reflektovat sebevraždu ve světě spisovatelů vznikla tato práce. Zkoumat fenomén sebevraždy prostřednictvím literárního díla může poskytnout jiný pohled na věc než klasické teorie. Práce spisovatele je práce s jazykem, literáti často čerpají inspiraci ze sebe, ze svého vnitřního prožívání. Necháávají se doslova zaplavit emocemi, které pak zpracovávají, propůjčují je svým postavám, maskují je nebo naopak explicitně projevují. Tento kreativní proces, který manifestuje vnitřní prožitky na papír, se tak nutně stává záznamem o procesu suicidálním.

Bakalářská práce si klade za cíl zmapovat vztah mezi kreativitou, duševními poruchami a sebevraždou u spisovatelů a zjistit, zda se suicidální proces může projevit v procesu kreativním. Cílem empirické části je provedení replikace dřívější studie na prozaických textech, která by měla pomoci odhalit lingvistické prediktory suicidálních autorů. Pomocí statistického zpracování by následně mělo být možné predikovat zvýšené riziko suicidia na základě textu.

Důvody pro spáchání sebevraždy jsou samozřejmě různé. Ať už jsou to deprese, problémy v mezilidských vztazích, duševní nemoc nebo je to rozhodnutí racionální, kdy se jedná o bilanční sebevraždu, tak tomu vždy předchází nějaký dlouhodobě nepříjemný vývoj. Vzhledem k tomu, že spisovatelé se svými negativními emocemi snaží vypořádat skrze psaní, měli bychom být později schopni identifikovat v něm určité varovné znaky.

V první části je práce zaměřena na sebevraždu jako na psychický fenomén. Jsou zde představeny formy suicidálního jednání, jak se postupně vyvíjí a stupňují. Dále jsou zmíněny rizikové faktory, které jsou založené na klasických suicidálních teoriích a které obecně zvyšují

riziko sebevražedného jednání. Této části není věnováno příliš prostoru, neboť cílem práce není obecné mapování suicidia.

Druhá kapitola se dívá na sebevraždu právě jako na fenomén literátů. Spisovatelé se řadí mezi umělecké profese, proto je zde krátce pojednáno o kreativité, jakožto o nutné podmínce k vykonávání takové práce. Výzkumy v této oblasti hovoří o souvislosti mezi kreativním počínáním, rozvojem duševních poruch a zvýšeným rizikem sebevraždy. Co se týče těchto faktorů, jsou spisovatelé riziková skupina nejen v poměru k ostatním uměleckým profesím, ale i k obecné populaci. Zejména pak básníci bývají ohroženi suicidiem. U básníků byl tento jev pojmenován jako Efekt Sylvie Plath po známé americké básnířce, která si dobrovolně vzala život.

Jednotlivé studie zmiňovaly různé rizikové faktory sebevraždy u spisovatelů. Tyto faktory jsou shromážděny taktéž v druhé kapitole. Prostor je věnován Vieweghově koncepci bilanční sebevraždy, která má za to, že dílo je autorův otisk, který za sebou zanechává, protože z podstaty své profese nemůže jinak.

Na druhé straně stojí koncept psaní s terapeutickým efektem. Bylo zjištěno, že pouhá literární forma, jakou autor zvolí, ovlivňuje to, jak se následně cítí. Jako důležitý aspekt se ukázal narativní prvek, který dává zážitkům řád a smysl a který ale např. chybí v poesii.

Třetí kapitola se pak věnuje vybraným metodám psychologické analýzy literárního díla, z nichž jako nejdůležitější se autorce práce jeví lingvistický prediktor sebevraždy, jehož koncept je převzat i do empirické části. Té předchází kapitola, která se snaží na zmíněné studie dívat kriticky a sumarizovat jejich metodologické a jiné nedostatky. Cílem psychologické analýzy literárních děl by mělo být lepší porozumění užívání jazyka suicidálních spisovatelů.

LITERÁRNĚ PŘEHLEDOVÁ ČÁST

1. Sebevražda jako psychický fenomén

1.1 Sebevražda

Sebevražda neboli suicidium (z latinského *sui caedere* zabít sám sebe) je popisována jako porucha pudu sebezáchovy, vědomý a úmyslný akt, při kterém dojde k dobrovolnému ukončení vlastního života (Hartl & Hartlová, 2010). Uvědomění si tohoto činu odlišuje sebevraždu od **sebezabití** (Vágnerová, 2008). Podle Viewegha (1996) sebevražda dokládá, že v naší mysli existuje uvědomění si Já, jakási autoreflexe. Sebevraždu lidé páchají ve všech věkových skupinách a její příčiny jsou různé. Měli bychom ji vnímat ve svém historickém kontextu a zároveň jako kulturně podmíněnou (Látalová, Kamarádová, & Praško, 2015). Světová zdravotnická organizace (World Health Organisation, 2016) dává sebevraždu do spojení s duševními poruchami, nejčastěji s depresí. Dále uvádí, že sebevraždu dokoná přes 800 000 lidí ročně, dvojnásobek se o ni pak pokusí. Nejrozšířenější je mezi mladými lidmi ve věku 15-29 let, u kterých se jedná o druhou nejčastější příčinu úmrtí.

Sebevraždu můžeme chápat jako projev krize, která se může přihodit každému normálními jedinci v nenormální situaci (Vodáčková, 2007), existují ale rizikové faktory, které zvyšují pravděpodobnost jejího uskutečnění (kapitola 1.3).

Ve společnosti se vyskytují různé druhy sebevražd, např. asistované, hromadné, rituální, sebevraždy cti a mnohé další (Hartl & Hartlová, 2010). Jiné rozlišení je rozděluje na **sebevraždy biické**, které jsou pro nás pochopitelnější a které nejsou spojeny s psychickou poruchou. Patří sem i tzv. bilanční sebevraždy (k níž např. těžce nemocný člověk dojde „racionální úvahou“). Oproti nim stojí **sebevraždy patické**, které se nejčastěji dějí v důsledku duševní poruchy (Látalová et al., 2015).

1.2 Formy suicidálního jednání

Obecně se dá říct, že sebevražděné jednání je široký fenomén, který má své rozdíly kvalitativní i kvantitativní. Podle Koutka a Kocourkové (2003) sem patří prvotní **suicidální myšlenky**. Myšlenka na sebevraždu se vynoří během života téměř každému (*jaké by to bylo, kdybych nebyl?*). Nicméně myšlenky na sebevraždu mají silnější ráz. Jedná se o intenzivní, vtíravé a sebedestruktivní otázky, které se svou narůstající mírou a těžkou odklonitelností mohou být

nebezpečné. Zásadní je jejich míra konkrétnosti. Právě při zkonkrétnění představ sebevraždy a započítím obstarávání usmrcujících prostředků, se člověk přibližuje **sebevražedným tendencím** (Koutek & Kocourková, 2003). Na rozdíl od suicidálních myšlenek se tendencím člověk již tolik nebrání, přesto často zaujímá ambivalentní postoj. Promýšlí nejlepší způsob ukončení života. Postupné rozhodnutí o realizaci suicidia může vést k paradoxnímu uklidnění (Praško & Látalová, 2013). Následuje fáze realizace sebevražedného úmyslu (Vágnerová, 2008). Člověk učiní akt s vědomým úmyslem zemřít, který nemusí mít letální konec (**sebevražedný pokus**). Pokud dojde k usmrcení, hovoříme pak o **dokonaném suicidiu** (Koutek & Kocourkové, 2003).

Diagnosticky je pro nás důležitý **presuicidální syndrom** (Ringel, 1976), který upozorňuje na suicidální vývoj a je definován třemi znaky. Prvním je **zúžení subjektivního prostoru**, tzv. tunelové vidění, které může být *situační*, kdy člověk ztratí orientaci, nebo také *dynamické*, ve kterém jde hlavně o emoční zkreslení vnímané reality a o směřování k zoufalství a beznaději. Člověk pak těžko své prožitky ovládá, blízkých lidí se začne stranit. Hodnoty se u sebevražedného jedince mění, po ztrátě zájmů se vytrácí celková schopnost radovat se (Vodáčková, 2007). Druhým znakem je **zablokovaná či proti sobě obrácená agresivita**. Člověk se znehodnocuje, cítí k sobě hněv, který může krystalizovat nejen v myšlenkách, ale i např. sebepoškozováním. Posledním znakem jsou **naléhavé suicidální fantazie**, které obsahují přání být mrtev a které přináší úlevu, člověk má vytvořenou představu smrti a způsob jejího provedení, a ta se tak zdá být jediným možným řešením (Praško & Látalová, 2013).

1.3 Rizikové faktory

Zřejmě nejznámější suicidolog, Edwin S. Shneidman (1993), shromáždil desatero **obecných charakteristik sebevraždy**. Mimo jiné přichází se zásadním poznatkem – základem suicidia je podle něj nesnesitelná psychická bolest (*psychache*), dále jsou to frustrované psychické potřeby (které zčásti tvoří onu bolest), snaha vyprostit se, snaha zbavit se vědomí, bezmoc a skleslost, zúžené možnosti, ambivalence, sdělování svého záměru, úniky, celoživotní modely zvládnání, přičemž sám autor deklaruje, že pouze dohromady tvoří vyšší zranitelnost k sebevraždě.

Podle Leenaarse (1998) je sebevražda souhra několika faktorů naráz. Intrapsychické drama odehrávající se na interpersonálním jevišti. Autor zastává názor, že sebevražda není jen o

bolesti, jako spíše o tom, že člověk neví, jak si s takovou bolestí poradit. Rozděluje rizikové faktory na **intrapsychické**, kam patří:

- nesnesitelná psychická bolest, ve které je sebevražda řešení čistě pragmatické, neboť zbavuje této tenze;
- kognitivní sevření, tedy jakási rigidita v myšlení, objevují se jen traumatické události, člověk nevidí řešení problémů;
- narušené Ego, které běžně chrání před sebevraždou, je oslabené traumatickými událostmi (ztráta, odmítnutí...), tento faktor koreluje s výsledky Kaufmana (2001), kdy právě spisovatelé měli v anamnéze větší výskyt takových osobních tragédií než jiné umělecké profese;
- dále sem Leenaars (1998) řadí nepřímé vyjadřování (ambivalentní postoj) a neschopnost přizpůsobit se.

Mezi **interpersonální** faktory patří:

- vztahy s lidmi, které bývají narušené, a základní potřeba člověka přijetí není naplňována, což mj. zkoumají ve svém výzkumu Paják a Trzebiński (2014) ve formě hypotézy o narušené základní důvěře v klasickém Eriksonově pojetí (2015);
- odmítnutí-agrese; hypotéza stavící na narcistickém ublížení, ke kterému vedla traumatická událost a která může dále vést k autoagresi (Leenaars, 1998).

Teorie sebevražd se shodují, že existují určité rizikové faktory, které vykreslují „typického suicidanta“, kterým je nejčastěji nezaměstnaný a osamělý muž, inklinující k alkoholu či jiným drogám, má za sebou již sebevražedný pokus, sebevražda se objevila v jeho rodině (Vodáčková, 2007). Obecně platí, že ženy se o sebevraždu pokusí častěji, kdežto muži ji častěji dokonají (Frankel & Kranz, 1998). Podle Látalové et al. (2015) je suicidální pokus u žen leckdy využíván jako způsob vyjádření jejich trápení.

Právě **suicidální pokus v anamnéze** zvyšuje riziko zopakování dalšího pokusu i jeho úspěšnost (Praško & Látalová, 2013). Silným rizikovým faktorem je také **duševní onemocnění**. Epidemiologické studie ukazují, že o sebevraždu se pokouší v 59-87 % lidé s depresí (Látalová et al., 2015). Hawton a Van Heeringen (2000) zmiňují, že např. u schizofrenie je suicidium příčina smrti v 10 %, dále při užívání alkoholu či jiných psychoaktivních látek. Komorbiditu se sebevražedným jednáním nacházíme u lidí s poruchou osobnosti, zejména pak emočně nestabilní a disociální. V neposlední řadě patologická úzkost zvyšuje riziko

sebevraždy. Jedinci, kteří se pokouší o sebevraždu, se nachází v depresivní epizodě až v 78-89 % (Valtonen, Suominen, & Mantere, 2005).

Williams a Williams (1997) přichází s modelem *cry of pain* (mohli bychom jej přeložit jako výkřik bolesti). Říkají, že suicidální jednání je podníceno hlavně **pokusem o únik**, člověk se cítí na konci svých sil, poražen, má tunelové vidění. To může být způsobeno vnějšími okolnostmi či vnitřním zmatkem a autor sebevraždu vnímá jako primitivní mechanismus obrany vlastního já.

Mezi významné proměnné u sebevraždy patří také **osobnostní rysy člověka**. Lidé, kteří zažili nadměrné stresory, velké životní změny (úmrtí blízkých lidí, poškozené zdraví aj.) či jsou silně impulzivní, jsou ve větším riziku. Negativní zážitky z dětství mohou vést k zesíleným reakcím (hněv, bezmoc, stud apod.), které ovlivňují smýšlení suicidálního člověka. Budoucí suicidanti si kolikrát vybírají partnery, kteří posilují jejich sebeobraz, proto když takový vztah skončí, je to pro ně náročná situace, ze které se jim sebevražda může jevit jako jediná možná cesta z bolesti (Látalová et al., 2015).

Je patrné, že sebevražda je bezpochyby multifaktoriálně podmíněna. Můžeme hovořit o určité **genetické zátěži**, ovšem jen ve spojení s duševní poruchou – nejčastěji se jedná o afektivní poruchy, schizofrenní poruchy, poruchy osobnosti, poruchy vyvolané užíváním psychoaktivních látek a neurotické poruchy (Vágnerová, 2008). Dále je možné uvést biologické faktory (reakce na těžké somatické onemocnění). Důležité je ale porozumět suicidii v jeho individuální rovině. Za každým lidským životem stojí příběh, který může mít sice podobné motivy, ale vždy je v něčem odlišný. Za sebevražedným jednáním pak stojí nespočet sociálně-psychologických příčin – finanční problémy, nefunkční interpersonální vztahy, dysfunkční primární rodina, změny v kulturním prostředí (Vágnerová, 2008). Někteří autoři vyzdvihují i mediální vliv (Frankel & Kranz, 1998) či “modelové sebevraždy” (známý případ knihy *Utrpení mladého Werthera* německého autora J. W. Goetheho).

V neposlední řadě je třeba zmínit, že sebevraždy nejsou rovnoměrně rozložené po celý rok, a tak se i **roční období** stává rizikovým faktorem. Ačkoli zima koreluje s nárůstem depresí (Látalová et al., 2015), je to pozdní jaro, kdy lidé páchají nejvíce sebevražd, a to zejména kvůli zvýšené energii, která lidem pomáhá dokončit to, o čem dosud jen přemýšleli a co plánovali (Woo, Okusaga, & Postolache, 2012).

2. Sebevražda - fenomén literátů

„...vztah individuální myšlenky a sebevraždy. Takové gesto se chystá v tichosti srdce jako veliké dílo“ (Camus, 1995, s.15).

2.1 Kreativita

Obecně se dá říct, že kreativita (neboli tvořivost) je schopnost, která produkuje nápady, řešení či umělecké počiny (Hartl & Hartlová, 2010). Definovat kreativitu konkrétněji by vyžadovalo více prostoru. Pro účely této práce je důležité oddělit kreativitu každodenní, která nám všem pomáhá řešit běžné situace, a kreativitu projevující se na umělecké úrovni. Csikszentmihalyi (1997) přichází s konceptem **tvořivosti** a **Tvořivosti**, podle něhož je právě Tvořivost něčím význačným, co obohacuje dějiny, projevuje se zejména v umění a vědě. Právě tato umělecká kreativita je zkoumána u spisovatelů a bude zde v mnohých výzkumech analyzována, neboť kreativita je nezbytnou podmínkou uměleckého procesu (Kaufman, 2014).

Umělecká tvorba je tvořivost zahalená tajemstvím, zejména kvůli přítomnosti mnoha iracionálních a nevědomých momentů (Kulka, 2008). To bychom měli mít na paměti – nemůžeme po sobě chtít zcela objektivní a dokonalý rozbor literární tvorby, u každého autora i příjemce dochází ke kombinaci mnoha vnitřních a vnějších okolností, které naše prožívání ovlivňují.

Osobnost je umělcovým nejdůležitějším nástrojem. Řídí a reguluje celý tvůrčí proces, který můžeme vnímat jako na sebe navazující fáze (preparace, inkubace, inspirace, iluminace, elaborace a příp. evaluace a korekce) (Kulka, 2008). U literátů jsou důležité dvě fáze, tj. **fáze inspirační**, ve které umělec čerpá inspiraci z okolního světa, ale i ze sebe, hledá motivy ke zpracování. Pak přichází **fáze elaborační**, ve které nalezené motivy zpracovává (Kodrllová & Čermák, 2009).

Důležitým pojmem je **regrese ve službě ega**, což je proces, který spustí exkurz do našich nevědomých, někdy až patologických částí, ať už záměrně či méně záměrně. Je to příležitost, kterou spisovatelé následně využívají ve své tvorbě. Jde o inhibici ega ve prospěch id. Právě v inspirační fázi je nutné umožnit regresivní přístup, umožnit upozadění ega. V myslí se tak mohou vyvolat dřívější způsoby percepce. To znamená, že v regresi se mohou evokovat např. nezpracované zážitky z dětství. Při nadměrném množství patologických obsahů může regrese způsobit zahlcení ega, čímž se autor může přiblížit sebevražednému aktu (Kodrllová & Čermák, 2009). Autoři k tomu poznamenávají, že regrese může mít potenciál k reorganizaci a integraci kreativních, ale běžně nedostupných částí lidské psychiky. Při dlouhodobém působení regrese

mohou nastat psychotické změny. A proto je tu druhá fáze elaborace, která aktivizuje ego a je kritická k prvotním obsahům. Elaborace není časově ohraničena, a tak se může stát, že prožití regrese se zpracuje až za delší časový úsek (Švanda, 2005).

2.2. Vztah kreativity, duševních poruch a sebevraždy

„Protože sebevražda je způsob, jak se přiblížit smrti, a protože toto setkání je provázáno těmi nejroztodivnějšími fantasiemi, znamená to, že chceme-li pochopit sebevraždu, musíme vědět, jaké mytické fantasie probudila v lidské duši“ (Hillman, 1997, s. 50).

Jedna z prvních lépe provedených studií, která se zabývala spojitostí mezi kreativitou a duševními poruchami u literátů, se ptala na dvě základní otázky: 1) jsou tito kreativní jedinci ve větším riziku k duševním poruchám? 2) jak jsou na tom jejich nejbližší příbuzní? Ke 30 spisovatelům z experimentální skupiny přiřadila Andreasen (1987) 30 lidí z běžné populace do kontrolní skupiny (na základě podobných demografických charakteristik). Mezi spisovateli našla signifikantně vyšší výskyt duševních poruch (80 %, z toho 43 % bipolární poruchy), stejně tak u rodičů a sourozenců, mezi kterými byla nalezena i vyšší míra kreativity než v kontrolní skupině. Tam bylo nalezeno 30 % duševních nemocí, z toho 10 % bipolární.

Tyto výsledky korespondují s výzkumem Ludwiga (1994), který se zaměřil pouze na ženskou populaci, kde porovnával literární a neliterární profese. Spisovatelky byly náchylnější nejen k poruchám nálad, ale i k panickým záchvatům, úzkostem poruchám příjmu potravy či drogovým závislostem. Ludwig (1992) také zjistil, že básníci častěji než jiné umělecké profese páchají sebevraždu.

Naproti tomu Post (1994) měl vzorek skládající se pouze z mužů (skladatelé, vědci, filosofové, politici, výtvarníci a spisovatelé). Data čerpal zejména z biografí, u každého člena měl rodinnou anamnézu, informace o osobnosti a zdraví člověka. Následně skóroval podle diagnostických kritérií DSM-III. Výsledky ukázaly, že u spisovatelů byly duševní poruchy nejzastoupenější. V 72 % trpěli depresí a pokus o sebevraždu mělo v anamnéze 14 % spisovatelů. V dalším výzkumu se Post (1996) zaměřil jen na spisovatele, výsledky ukázaly náchylnost spisovatelů k afektivním poruchám, depresím a alkoholismu.

Větší výskyt psychopatologie u básníků popsala i Jamison (1989), která se zaměřila na britské spisovatele. Zjistila, že je mezi nimi vyšší procento bipolárních poruch než v běžné populaci.

Jamison (1993) dále uvádí až **5x vyšší výskyt sebevraždy u básníků** v poměru k běžné populaci.

Většina studií čerpá z biografických dat a nedokáže určit kauzální směr, výzkumy jsou pouze korelačního charakteru. Nicméně se ve všech studiích autoři shodují na tom, že spisovatelé jsou ohroženou skupinou, zejména pak básníci, u které se častěji objevují duševní poruchy a riziko sebevraždy je vyšší než v běžné populaci. To potvrzuje i novější výzkum Kyaga et al. (2013), kteří zkoumali na švédské populaci vztah mezi kreativitou a psychiatrickými diagnózami. Kreativní profese zde byly definovány jako vědecká a umělecká zaměstnání, spisovatelé byli testováni zvlášť (na základě výsledků z předchozích výzkumů). Ukázalo se, že lidé v kreativních profesích nejsou duševní poruchou ohroženi víc než běžná populace, a na bipolární poruchu. Ale u spisovatelů vyly výsledky jiné – až 2x častěji byli diagnostikováni se schizofrenií a bipolární poruchou. Dále se objevovaly deprese, úzkostné poruchy a závislosti na psychoaktivních látkách. Autoři studie zároveň potvrdili **zvýšené riziko sebevraždy u spisovatelů**, souhlasně s výsledky ostatních autorů.

Celkově umělecké profese jsou ohroženější, co se týče spáchání sebevraždy v poměru k průměru v běžné populaci (Stack, 1996; 1997). Autor vnímá kreativní proces jako odpověď na zažitou ztrátu, deprese, a tvůrčí proces chápe jako snahu spisovatele o „sebeléčení“. Stack zde ale spojil několik druhů umění dohromady, což se např. Pretti a Miotto (1999) snaží zlepšit. Řadí umělce do 6 skupin (básníci, spisovatelé, dramaturgové, sochaři, architekti, výtvarníci) a využívají biografická data. Jejich vzorek se skládal z 3093 umělců, z nichž sebevraždu spáchalo „pouhých 59“. Je třeba si v tomto ohledu uvědomit, že výsledky se porovnávají mezi jednotlivými skupinami (viz Tabulka 1), kde se pak výsledek básníků a jiných spisovatelů jeví jako alarmující.

Tabulka 1
Rozložení sebevražd mezi významnými umělci za poslední dvě století

	počet umělců	počet sebevražd	podíl v %
Básníci	692	18	2.6
Spisovatelé	1300	30	2.3
Dramaturgové	267	5	1.8
Sochaři	93	1	1.0
Malíři	531	4	.7
Architekti	210	1	.4
Celkem	3093	59	1.9

Tabulka ukazuje rozložení sebevražd mezi jednotlivými uměleckými profesemi. Převzato a přeloženo z Pretti & Miotto (1999)

Souvislost těchto tří proměnných (kreativita, duševní poruchy a sebevražda) zkoumal i Kaufman a Baer (2002), kteří podotýkají, že vždy jde o souhru několika faktorů. Jako rizikový faktor se jim jeví **ruminace** (více v kapitole 2.5).

Co tyto studie ukazují je, že umělci častěji než jiné profese bývají duševně nemocní. Spisovatelé se vymykají zbylým uměleckým kategoriím a stávají se rizikovou skupinou pro spáchání sebevraždy, zejména skupina básníků, kteří se pohybují v poesii na hraně vědomí a nevědomí.

Do opozice se částečně staví Forgeard (2008), který zastává názor, že diagnózy post mortem nikdy nebudou tak přesné, jako kdyby byly stanoveny během života. Zároveň apeluje, aby se v potaz bralo více faktorů a nesoustředila se veškerá pozornost jen na duševní poruchy.

2.3 Efekt Sylvie Plath

Sylvia Plath byla americká básnířka, která spáchala sebevraždu ve 30 letech. Posmrtně vydaná sbírka *Ariel* jí proslavila, ačkoli předtím tolik uznávaná nebyla. Leenaars (1998) přirovnává taková literární díla k dopisům na rozloučenou.

Kaufman (2001) ve své studii zkoumal spisovatele (básníky, prozaiky, dramatiky, spisovatele literatury faktu) a tři proměnné (znaky duševní poruchy, dlouhodobá přetrvávající fyzická nemoc a osobní tragédie, např. ztráta blízkého, bolestivý zážitek, rozpad vztahu...). Zjistil, že u básnířek byly signifikantně častěji přítomny znaky duševních nemocí. Ve druhé studii se proto zaměřil jen na ženy (ke čtyřem kategoriím spisovatelek přidal ještě herečky, političky a malířky), výsledky jen potvrdily první studii. Básnířky vyšly jako nejohroženější skupiny, co se týče duševních nemocí, a zároveň častěji než jiné profese zažívaly traumatické události. Tento efekt nazval Kaufman (2001) jako **Efekt Sylvie Plath**. Kaufman se ptá po příčinách a nabízí možné odpovědi. Sama podstata poesie se podle něj pohybuje na prahu bolestivého. Zároveň je možné, že básníci dávají svým traumatům ještě negativnější nádech.

Kaufman a Sexton (2006) později přejmenovávají název na **Efekt Anne Sexton**, protože tvorba Sylvie Plath nezapadala do konceptu, který autoři vytvořili (její tvorba obsahovala narativní prvky, které se v jiných případech jeví naopak jako léčivé). O něco starší Anne Sexton také spáchala sebevraždu, 11 let po Sylvii Plath. Obě autorky se znaly a když Sylvia Plath spáchala sebevraždu, napsala Anne Sexton báseň *Smrt Sylvie*, ve které píše: „*Zlodějko -/ jak ses vkradla,/ sama přikradla/ ke smrti, kterou jsem sama tak moc a tak dlouho chtěla,/ ke smrti, kterou jsme*

prý obě přerostly,/ kterou jsme nosily na svých hubených bedrech,/ o níž jsme tak často mluvily pokaždé,/ když jsme do sebe v Bostonu kopy tři panáky martini“ (Ficová, 2014).

Kodrlová (2010) analyzovala básně Sylvie Plath pomocí tematické analýzy, zaznamenávala motivy a kategorie, které se objevovaly (nejčastěji rozchod s manželem a smrt otce). Autorka studie mapovala tvorbu před suicidiem, kdy byl zaznamenán nárůst básní. Kodrlová argumentuje, že se z toho dá usoudit na copingovou strategii, kterou básnířka používala, aby zvládla svou životní situaci (sama s dvěma dětmi v cizí zemi, rozvedená). S přihlédnutím k biografickým datům bylo snadno určitelné, že básnířka v této době čerpala témata ze svého osobního života. Autorka mapovala vnitřní příběh básnířky (konceptu vnitřního příběhu je věnována kapitola 3.3), který nese znaky destrukce a rozpadu self. Podobné výsledky měl i Leenaars (1998), který v posledním roce před smrtí zaznamenal nárůst bolestivých témat týkajících se smrti, znetvoření, krve, depresivních myšlenek či násilí.

2.4 Vieweghova koncepce bilanční sebevraždy u literátů

Sebevraždám literátů se věnoval i český autor Josef Viewegh (1996), který říká, že jde primárně o autentické prožitky daného člověka k sobě samému, které nás - psychology - mohou vést k aspoň částečně smysluplnému porozumění suicidálních motivů. Přiznává sebevraždě značnou subjektivitu, která je konkretizována v sebevrahových prožitcích. *„Takové prožitky nelze postihnout zvnějšku, nýbrž pouze intimním vcítěním do prožívajícího jedince. Takový prožitek je sdělitelný spíše jazykem umění než vědy.“* (Viewegh, 1996, s. 264).

U umělců podle něj - stejně jako u jiných jedinců - dochází ke stavu nerovnováhy, a tak se literát přirozeně uchyluje do bezpečného prostoru známého, tím je mu tvůrčí práce, která tak potvrzuje jeho kontinuum. Viewegh (1996) zde podtrhuje nezbytnost studia výsledků činnosti (tvůrčích produktů), neboť je podle něj zcela nepravděpodobné, že by se tak důležité téma nikterak nepromítlo do obsahu osobních dokumentů a literárních děl. Stejně tak Kulka (2008) mluví o tom, že uměleckým dílem si umělec ustavuje vždy novou rovnováhu mezi sebou a světem.

Dle Viewegha (1996) je umělec profesně zainteresován na pečlivém sledování svých duševních pochodů a myšlenkových stavů, což se mu později může stát osudné. Paradoxně se tvůrčí akt stává facilitátorem suicidálního procesu.

2.5 Rizikové faktory sebevraždy u spisovatelů

Obecné rizikové faktory, které zvyšují šanci na spáchání sebevraždy, byly popsány v kapitole 1.3. Je nutné mít na paměti, že vždy jde o souhru několika faktorů v čele s osobnostními predispozicemi. Můžeme se ale ptát, zda existují určité faktory, které se projevují častěji u spisovatelů než u jiných profesí.

První je třeba zmínit právě to, že se jedná o **povolání**. Pro spisovatele to není jen trávení volného času, ale i způsob obživy. Zvláště právě básníci, u nichž jen samotná podstata a styl poesie, která se častěji obrací do nitra autora a která je expresivnější než jiné formy literatury (Kaufman & Baer, 2002). Samozřejmě se nedá říct, že by všechna poesie byla taková, ale je zde obecně větší tendence k sebereflexi, introspekci. Silverman a Will (1986) analyzovali např. to, jak se básnička Sylvia Plath propadala do své deprese, když se od tradiční básnické formy přesunula k expresivnější a niternější tvorbě.

Jednou z nejdůležitějších oblastí jsou pak **sociální vztahy**. Nejde jen o to, jestli a jakým způsobem jsou narušené, ale především o princip udržování nějakých vztahů s lidmi. Stack (1996) ukazuje na rozdíl mezi spisovatelem a vědci (obě profese považuje za kreativní) – spisovatelé většinou píší sami, pracují na jednom díle, prochází tvůrčím procesem, ale jsou v něm sami (za sebe), víceméně odříznuti od světa. Vědci oproti tomu pracují v týmu, v nějaké skupině, kde dochází k častému přímému kontaktu a interakci. Spisovatelům tak podle Stacka chybí okamžitá zpětná vazba.

Stejně důležitá je přítomnost **duševních poruch**, o kterých bylo pojednáno v kapitole 2.2 a které jsou až v 90 % přítomny suicidii a které se mezi spisovatelem ve větší míře vyskytují (Jamison, 1993; Kaufman, 2001). Simonton (1975) upozorňuje, že básníci svá nejlepší díla vydávají brzy, kolem 20. roku tak mohou být na vrcholu své kariéry, nicméně kombinace se stresem a povahou této profese zvyšuje riziko rozvoje např. schizofrenie. Mnohdy jsou v tom podporováni různými oceněními, která se udělují jen do určitého věku (např. v České republice se uděluje Cena Jiřího Orteny, která je určena autorům do 30 let). Látalová et al. (2015) upozorňují, že právě v mladé dospělosti je riziko sebevraždy až 3x vyšší než např. u dospělých jedinců.

Deprese je u spisovatelů velmi častá (Ludwig, 1994). Post (1994) říká, že až 72 % spisovatelů jevílo příznaky deprese v jeho studii. Jedinci trpící depresí mohou častěji ruminovat, na druhé straně ruminace sama o sobě může mít škodlivý vliv na jejich depresi a může jí prohloubit (Kaufman & Baer, 2002). Autoři také tvrdí, že právě **ruminace** (příp. introspekce) by mohla

zvyšovat emoční nestabilitu básníků, kteří už tak inklinují k depresím či jiným duševním poruchám. Ukázalo se, že vyšší riziko deprese u kreativních jedinců je ovlivněno self-reflektující ruminací (*self-reflective rumination*) (Verhaeghen, Joorman, & Khan, 2005). Ta se u spisovatelů - zejména básníků - soustředí na Self a projevuje se v používání vnitřních pocitů a vzpomínek jako opakujících se témat v tvorbě. U spisovatelů tak hraje důležitou roli v kreativním procesu. Ženy mívají větší tendenci uchýlovat se k hloubavému přemýšlení o sobě a obracet se do svého nitra, kdežto muži se obrací do světa vnějšího (Kaufman & Baer, 2002). Kodrlová a Čermák (2009) to dokonce vnímají jako zásadní rozdíl, proč jsou pak básničky vnímané jako nejrizikovější skupina mezi ostatními spisovateli, toto *“excesivní přemítání o vnitřních problémech”* (s. 31). Ženy se propadají do smutku a přemýšlí nad svými nedostatky častěji než muži. Kaufman a Baer (2002) zmínili aspekt **sociální role**, kdy na ženu je vyvíjen tlak, aby v první řadě byla dobrou manželkou a matkou. Zároveň podle autorů je pro ženy těžší se prosadit. Např. viktoriánská doba, ve které žila britská spisovatelka Virginia Woolf, byla hodně orientována na výhodnější pozice pro muže (Harris, 2013). V další výzkumu Kaufman a Sexton (2006) upozorňují na přetrvávající vnímaný stereotyp, že muži by neměli psát o osobních tématech tolik co ženy. Od toho se pak odvíjí další tlak na básničky, aby v dílech zpracovávaly i např. osobní traumata, které se od mužů jednoduše neočekávají. Své k tomu dodává i česká literární historička Heczková (2012), když tvrdí: *„Básničky a spisovatelky se svým psaním ocitají v pasti rozporů – tím, jak ambivalentně se k jejich psaní chová jazyk, kulturní tradice, jež vytváří až nepřekonatelné stereotypy, jak vše „je“ a „má být“, a jak je to „přirozené“.*

Ludwig (1992) upozorňuje, že básníci a prozaici mívají větší sklony k nadměrnému (a škodlivému) **užívání alkoholu** a zvýšenou míru drogových závislostí než jiné profese. Již dříve Lester (1991) přišel na to, že závislost na alkoholu a suicidium spolu signifikantně souvisí.

Bylo již zmíněno, že rizikovým faktorem je **sebevražedný pokus** v osobní anamnéze či v rodině (Látalová et al., 2015). Sylvia Plath ve své básni *Lady Lazarus* mimo jiné píše: *„Udělal jsem to znovu. Jeden rok z každých deseti to provedu – (...) A jak ta kočka musím umírat devětkrát. Tohle už je teď potřetí“* (Novotná Stránková, 2009, s. 93). Může to být dáno **povahou** této **profese**, která je někdy vnímaná jako „bohémská“ či „experimentátorská“, Ludwig (1998) k tomu dodává, že tahle umělecká profese, na rozdíl od již zmíněných vědců, vyžaduje větší emoční zapojení. Psaní se tak na jednu stranu může jevit jako přitažlivý nástroj, jak se vyrovnat se smutkem či změnami nálad, na straně druhé jsou tací, kteří tvrdí, že psaní,

zejména pak poesie, která často proniká do autorova nitra, můžu být až nebezpečné (Kaufman, 2003).

Profese spisovatele je nepředpověditelná, i co se týče výsledku své práce. Literát dlouhodobě pracuje na svém díle, které ale nemusí mít **úspěch** mezi čtenáři a literární obcí (Stack, 1996), o to víc je to pro spisovatele náročnější, protože umělecký počín může být velmi osobní, a tak nemusí být snadné se s tím vyrovnat. Podle Stacka se to projevuje narůstající úzkostí a tenzí, zároveň je zde silný pracovní tlak (např. ze strany nakladatelství), podle Kaufmana a Baer (2002) ale umělci často reportují, že tvoří, když „mají múzu“ (čímž se zároveň i vzdávají zásluh za své počínání).

Kaufman (2001) upozorňuje na Bandurovu teorii *self-efficacy* (sebedůvěra ve vlastní schopnosti) a Rotterův *locus of control* (místo kontroly). Kaufman tvrdí, že spisovatelé s větší sebedůvěrou ve vlastní schopnosti se zaměřují spíše na další možnosti než na nedostatky. Lidé s interním LOC přiznají sami sobě zásluhy za úspěch. A právě výše zmíněná „múza“ u umělců tvoří dojem, že kredit za úspěch je nutné přisoudit jakémusi mystičnu, ne sobě. To v autorech může vytvářet pocity nedostatečnosti a deprese. U žen to platí dvakrát tolik, neboť mají v průměru nižší sebevědomí než muži a jsou náchylnější k depresím (Nolen-Hoeksama, 2001).

Pretti a Miotto (1999) označují za rizikové faktory mezi umělci celkově tíživou **finanční situaci** a vyšší nezaměstnanost, zároveň **traumatické životní události**. To potvrzuje Kaufman (2001), který ukázal, že mezi spisovateli (a především básnířky) se častěji objevují osobní tragédie. Kodrlová a Čermák (2009) ve své analýze *vnitřního příběhu* tří autorek dospěli k názoru, že smrt blízkých může rozvíjet suicidální prostor spisovatele.

2.6 Pozitivní účinky psaní

Kaufman a Sexton (2006) ve svém výzkumu ukazují, že poesie využívá velmi specifický jazyk, který je expresivnější a introspektivnější. Autoři upozorňují na dvě linie, které se na akademické půdě rozevírají. Jedna se nese v duchu *the mad writer*, bláznivého spisovatele, druhý přístup ukazuje na psaní jako na terapeutický prostředek. Kaufman a Sexton (2006) ve své studii přišli na to, že aby psaní mělo tento léčivý efekt, musí obsahovat **narativní prvek**, která je nevyhnutelnou podmínkou. Tedy jde o literární formu, která zásadním způsobem ovlivňuje výsledný efekt. Vložení narativního prvku do psaní pomáhá jedince dát příběhu řád a smysl. Text je ucelený a ne roztříštěný, stejně tak chápání toho, o čem píše (např. traumatické zážitky

z dětství aj.). Ovšem básně takovou narativní strukturu nemívají, jsou lyrické, expresivní, plné básnických obrátů (Kaufman & Sexton, 2006).

A jsou zde i studie, které ukazují, že právě psaní a zpracování např. traumatizující životního zážitku může mít pozitivní vliv na fyzickou i duševní pohodu (Pennebaker, 1997; Pennebaker & Seagal, 1999). Právě Pennebaker (2011) na dalších studiích ukazuje, jak lidé, kteří písemně zpracovávají své traumatické zážitky, dávají jim řád a smysl, se pak cítí líp a jsou i dlouhodobě zdravější a spokojenější. Autor podotýká, že i přes detailní zkoumání esejí, nebyly nalezeny společné znaky, a že jde spíš o proces psaní jako takový.

V jiném výzkumu měli účastníci zpracovat všední zážitek nebo traumatickou událost. Jedna skupina pak psala narativní formou a druhá měla udělat jen jakýsi fragmentovaný seznam pocitů a myšlenek (Smyth, True, & Suoto, 2001). Pozitivní efekt nastal jen u těch, kteří psali narativní formou, jejich traumatický zážitek se jim tak podařil lépe přijmout.

Za zmínku stojí také **poetoterapie** (*poetry therapy*), která staví právě na terapeutickém účinku poesie. Hudlička (2010) ukazuje, že právě aktivní psaní (vedle klasické biblioterapie) má léčivé účinky. Může být sporné, na kolik jde o samu metodu a na kolik o klasické účinné faktory, jako např. vztah s terapeutem (Prochaska & Norcross, 1999). Poetoterapii je vhodné využít k abreakci nevyjádřených emocí, řešení existenciálních otázek, sloužit může i jako autentický prostor (Hudlička, 2010).

Nabízí se otázka, na kolik je psaní poesie ohrožující pro jedince náchylné k duševním poruchám a na kolik je terapeuticky účinné. V souladu s výzkumy (Kaufman & Sexton, 2006) Hudlička přiznává, že se využívá především lyrická poesie a že existují kontraindikace použití této terapie (např. emočně nestabilní porucha osobnosti).

3. Psychologická analýza literárního díla

Autor-sebevrah prošel ve svých prožitcích zónou smrti a jeho dílo je mnohdy jediným dokladem o vnitřním zápase se smrtí. Umělec vlastním suicidálním jednáním překračuje rámec pouhé literatury. Perspektiva vlastní dobrovolné smrti je v prožitkovém světě sebevraha antropologicky něčím tak dominujícím, že není myslitelné, aby toto téma nedominovalo rovněž v autorově díle (Viewegh, 1996, s. 114).

Zkoumat fenomén sebevraždy skrz literární dílo může poskytnout jiný pohled než klasické teorie. Možností, jak takové dílo zkoumat, je několik. Mezi základní patří **analýza produktů činnosti**, resp. analýza zanechaných uměleckých děl. Ferjenčík (2000) zahrnuje mezi analýzu produktů i **obsahovou analýzu**, která hledá předem ustanovené kategorie, motivy, slova či jiné znaky, a její výhodou je možnost převedení kvalitativních dat do kvantitativní podoby. Mezi další metody se řadí např. **komparační analýza** (Viewegh, 1996), která porovnává literární dílo a život autora. V následujících podkapitolách jsou uvedeny metody, které jsou pro účely této práce nejužitečnější.

3.1 Lingvistický prediktor sebevraždy

Poděl se se mnou o to, co jsi napsal, a já ti řeknu, jestli přežiješ – tak by se dalo transformovat pořekadlo Řekni mi, co čteš, a já ti řeknu, kdo jsi.

Příčiny sebevraždy jsou multifaktoriální (Leenaars, 1998), ale přeci – existuje něco, čím by se suicidální autoři lišili od nesuicidálních? Na začátku této kapitoly byl zmíněn Viewegův pohled na věc (1996), podobně smýšleli i Stirman a Pennebaker (2001), kteří se domnívali, že jazyk literátů by mohl být dobrým ukazatelem suicidální mysli, a přichází s tzv. **lingvistickým prediktorem sebevraždy**. Do té doby nebyla publikována žádná studie, která by zkoumala suicidální a nesuicidální spisovatele, co se týče jazykového rozboru jejich děl. Ve své studii zkoumali odlišné aspekty užívání jazyka v básních suicidálních autorů v poměru ke kontrolní skupině pečlivě přiřazených nesuicidálních autorů (vybírání byli na základě demografických údajů). Celkem 18 básníků, téměř 300 básní, které byly rozděleny do 3 období, kdy spisovatelé básně napsali, a které byly analyzovány pomocí LIWC (*Linguistic Inquiry and Word Count*).

Stirman a Pennebaker (2001) se staví do opozice dřívějších studií, které tvrdí, že sebevražda přichází ve chvíli, kdy se člověku jeví jako nejlepší možné řešení, v klasické teorii tento fenomén popisuje např. Shneidman (1993) jako kognitivní sevření. Stirman a Pennebaker

(2001) testovali Durkheimovu hypotézu, podle které předpokládali, že suicidální básníci budou mít problémy v začlenění do společnosti, budou se více izolovat od okolí a zaměří se spíš na sebe, což v pozdějším výzkumu (Pajak & Trzebiński, 2014) bylo přímo označeno jako egocentrismus.

Nicméně, podle Stirman a Pennebaker (2001) by se toto sociální stáhnutí u suicidálních básníků projevilo v nižším výskytu slov referujících o společnosti a objevilo by se více slov odkazujících k sobě a k sebereflexi. Zároveň předpokládali, že suicidální básníci užívají více negativních než pozitivních slov.

Výsledky potvrdily, že v experimentální skupině byl vyšší výskyt slov, která se zaměřovala na Self. Suicidanti používali především zájmena první osoby singuláru (*já, mně, moje* aj.). Poměr pozitivních a negativních slov se u obou skupin významně nelišil, jen slova vztahující se ke smrti byla u suicidantů častější ve všech obdobích jejich literární éry. Zároveň výskyt slov odkazujících ke společnosti (*my, nám, naše* aj.) se s blížící se smrtí snižoval u suicidálních básníků. Zajímavostí bylo, že u suicidálních autorů byl zaznamenán nárůst slov spojených se sexem (Stirman & Pennebaker, 2001).

Je nesporné, že jazyk poesie je velmi specifický. Podle psychoanalytických teorií může ale celkově slovní zásoba odrážet nevědomé zaujetí některými tématy (Djicic, Oatley, & Peterson, 2006), a protože práce spisovatelů by se dala charakterizovat i jako „bytí v záplavě emocí“, je nasnadě, že negativní emoce, které převládají, značí nedořešené tvary, proti kterým spisovatelé bojují svou jedinou zbraní – perem.

Právě Djicic et al. (2006) se věnovali rozdílům mezi spisovateli a fyziky (obě profese považovány za kreativní). Spisovatelé podle nich obecně používají více emočně nabitých slov (zejména těch negativních), nejen suicidální autoři.

Jiný výzkum (Forgeard, 2008) se zabýval rozdíly mezi prozaiky s unipolární a bipolární poruchou¹, vedle nichž byla ještě kontrolní skupina lidí bez psychiatrické diagnózy. Výsledky ukázaly, že spisovatelé s bipolární poruchou se více obrací ke smrti než jedinci s unipolární poruchou, kteří na druhou stranu užívají více slov, co se týče kognitivních procesů (*pochopit, vědět, znát* aj.).

¹ Diagnostikováno podle Diagnostického a statistického manuálu duševních poruch.

3.2 Biografické metody

Podle Kodrlové a Čermáka (2009) je psychologická analýza literárního díla „*snahou porozumět životnímu příběhu jeho autora či autorky, vztahu mezi suicidálními fenomény a tvorbou autorů, kteří spáchali sebevraždu, či tomu, jak se životní příběh autorů promítá do jejich díla*“ (s. 59). Běžně se tak využívá i **biografická metoda**, tedy zaznamenávání nejdůležitějších životních událostí jedince (Kulka, 2008). Hendl (2008) dodává, že jde o rekonstrukci a interpretaci života jedince někým jiným, což může vést k jistému zkreslení. Zkoumáním faktických událostí (příp. z různých zdrojů) se vysvětlují vnitřní perspektivy jedince, jeho interakce se společností a jeho zkušenosti. Z toho se pak mohou seskupovat důležitá témata, která se soustředí kolem kritických okamžiků daného člověka.

Informace o životě daného literáta vytvoří někdy příjemně záhadnou mozaiku a naše percepce jeho díla se změní. Na to poukazuje Egeland (2014) ve svém lingvistickém rozboru díla Sylvie Plath. Zpopularizovaný příklad americké básničky podle výzkumnice demonstruje to, jak znalost biografických údajů ovlivňuje naše vnímání a nahlížení na tvorbu autora. Na druhé straně Zábrana, který překládal její verše do češtiny, píše:

K pochopení této poesie, k proniknutí do její specifiky a jedinečnosti vede cesta přes fakta z básniřčiny biografie, neboť jde o básně převážně konfesijního charakteru, ve kterých se nepokoušela „zpracovávat témata“, ale psát sebe, vyslovit svůj osud ve světě, který ji obklopoval (Zábrana, 1989, s. 342-343).

V rámci psychobiografické metody určené k analýze literárního díla přichází Schulz (2002, podle Kodrlová & Čermák, 2009) s konceptem **prototypické scény**. Jde o jednu klíčovou událost člověka, která zásadním způsobem ovlivnila jeho život a která je postavena na v přítomnosti reflektované vzpomínce (riziko zkreslení). Umělec cítí potřebu takto silné téma zpracovat a je pravděpodobné, že se v jeho dílech opakovaně objevuje. Mezi její identifikátory patří nadřazenost (více pozornosti konkrétní zkušenosti), jedinečnost, frekvence, negace, důraz nebo naopak chyba/nedokončení a vrženost situace (Kodrlová & Čermák, 2009).

3.3 Vnitřní příběh díla

Holland (1977, podle Kodrlová & Čermák, 2009) přichází s tím, že z literárního díla je možné vyčíst tzv. **vnitřní příběh**, který vede spisovatele k sebevraždě. Na základě tohoto konceptu analyzovali Kodrlová a Čermák (2009) motivy a témata objevující se v dílech suicidálních autorek Virginie Woolf, Sarah Kane a Sylvie Plath. Tyto zkoumané pilíře by měly být

psychologicky relevantní k suicidálnímu procesu. Autoři využívali všechny dostupné i jiné biografické záznamy. Analýza děl se soustředí na motivy, které zachycují paralelu v životním příběhu autorek (např. špatný vztah s rodiči) a které se opakují.

Z vystupujících témat a motivů sestavili 4 kategorie:

- **téma smrti**, které vystupuje v každém díle, dále i zážitek smrti někoho blízkého, touha po smrti, která prosakuje skrz postavy (suicidální myšlenky);
- **významní druzí**, autoři je rozdělují na podkategorii tyranizujícího a idealizovaného otce, nedostupnou matku, dále se objevuje téma manželství, dialog se sourozenci, téma dětí;
- **Self**, konflikt vnitřní versus vnější (vnitřní prožívání oproti vnější masce před světem), fragmentace self - jak Virginia Woolf vkládá do úst postavy ve své poslední novele: „*Roztříštěné, řekla Isa, které našla slovo pro odrazy v zrcadle. Roztřesené, roztříštěné, rozpraskané*“ (Leaska, 1983, podle Kodrlová & Čermák, s. 181), zrcadlení a sebepotvrzení, důležitým bodem je také touha po sebetranscendenci a mumifikaci self (pojem Kodrlové charakterizující touhu umělce zachytit se v podobě, v jaké chce, aby si ho čtenáři pamatovali);
- **perverzní svět**, který se objevuje zejména v tvorbě Sarah Kane, neznamená jen sexuální perverzi, ale v širším kontextu podvracení a destrukci hodnot, nicméně se objevuje i sexuální svět, jehož výskyt koreluje s výzkumy (Stirman & Pennebaker, 2001), kde byl mezi suicidálními autory nalezen vyšší počet slov orientovaných k sexu.

4. Limity současných studií

Studie zmíněné v této práci odráží jednu stranu toho, jaká může být spojitost mezi kreativitou, duševními poruchami a sebevraždou u literátů. Je třeba se na tyto výzkumy podívat i kritickým okem, neboť vedle svých přínosů mají i své nedostatky.

Kodrlová a Čermák (2009) shrnují několik zásadních bodů, které mohou kvalitu studií snížit, jedná se především o:

- historiometrickou povahu výzkumů², tedy nadměrné využívání sekundárních zdrojů dat
- omezenou velikost souboru
- nadměrné využívání antologií a slovníků, které vede ke koncentraci úspěšných umělců
- retrospektivní studium zesnulých jedinců a určování diagnóz podle DSM či MKN, které se provádí post mortem a které může být značně rozporné
- absenci porovnání s jinými skupinami kreativních lidí

Co se týče posledního bodu, bylo zjištěno, že úspěšní spisovatelé používají více slov týkajících se negativních emocí než úspěšní fyzikové. V jejich vyjadřování je více úzkosti, deprese, smutku a hněvu než ve vyjadřování úspěšných fyziků (Djikic et al., 2006). Nicméně stále je zde velká skupina profesí, kde jsou potřeba kreativní lidé, a kteří by zasloužili srovnání.

Na to navazuje další problém, který se týká **definování kreativity** a kreativních jedinců či profesí (Lauronen et al., 2004). Např. Post ve svých studiích (1994; 1996) definuje kreativitu na základě mezinárodního úspěchu a slávy, což se může jevit jako sporné. Je pravděpodobné, že většina výzkumníků ví, co všichni zkoumají a co danými pojmy myslí, nicméně by bylo na místě tyto pojmy jasně definovat.

Za zmínku stojí, že převážná část studií, které byly v empirické části zmíněny a které se tématem zabývají, jsou jen **korelační studie**. Design experimentu je samozřejmě náročnější vytvořit, obzvlášť je-li vybraný vzorek lidí mrtvý. Zde vidím velký prostor pro další výzkumy, které by mohly mapovat kauzální vztah mezi kreativitou a patologií (*píši, jsem kreativní, a proto se stávám duševně nemocným/ spáchám sebevraždu? nebo jsem duševně nemocný, a proto píši, resp. mě má nemoc vést k psaní?*).

Ve výčtu zásadních bodů bylo zmíněno přiřazování diagnóz. To může mít za následek **nálepkování** (nemluvě o etické stránce věci, např. *jak se v tom cítí rodina? je správné*

² Historiometrická data mají ale i své výhody, např. nám dovolují zkoumat větší soubor lidí (Kaufman & Baer, 2002).

mluvit o diagnózách, když nám chybí základní rozhovor s daným člověkem?). Přiřadit literátům **diagnózu post mortem** může být přinejmenším ošemetné, nehledě na fakt, že v některých případech se výzkumníci rozcházejí ve svých hypotézách. Básniřce Sylvii Plath byla diagnostikována bipolární afektivní porucha (Hally, 2011). Jiní autoři pak tvrdí, že trpěla emočně nestabilní poruchou hraničního typu (Kodrllová & Čermák, 2009), mezi jejíž projevy patří i demonstrativní, necílené sebevraždy (Praško & Látalová, 2013). To by pak mohlo podpořit scénář, podle kterého básniřka spáchala sebevraždu chvíli předtím, než do bytu měla přijít nová chuva, která se ale o několik – zásadních – hodin opozdila (Zábrana, 1989). Interpretace v případě bipolární afektivní poruchy by mohla být zcela odlišná. Tento příklad ilustruje tenký led analýzy textů.

V rozborech literárních textů se často využívá **psychoanalytický přístup**. Věřím, že k výkladu textů je to vhodný způsob, ale je třeba mít na paměti, že při analýze literárního díla suicidálních autorů bychom se v interpretacích měli snažit o maximální objektivitu.

Kaufman a Sexton (2006) upozorňují na možnost **třetí proměnné biologického** charakteru, na kterou jiní výzkumníci často zapomínají. Ta by pak mohla vysvětlit souvislost mezi kreativitou a duševními poruchami.

Posledním bodem, který stojí za upozornění, je velká **potřeba využívání biografických dat** k tomu, abychom měli „komplexní analýzu díla“. Samotné texty nejsou využívány tak, jak by si čtenář mohl představovat (tedy nejsou využívány primárně). Výzkumníci čerpají z deníků, dopisů, autobiografií či výpovědí blízkých lidí. Tolik záznamů jednak není k dispozici u každého autora, zároveň je nasnadě otázka, na kolik si můžeme dovolit hovořit o lingvistických prediktorech sebevraždy, když si bereme všechna dostupná data, abychom doplnili celý obraz. Na tento aspekt se autorka práce snaží navázat v empirické části.

EMPIRICKÁ ČÁST

V teoretické části je pojednáno o fenoménu sebevraždy u literátů. Tato otázka se v předešlých studiích neobešla bez zkoumání vztahu mezi kreativitou a duševními poruchami, které jsou rizikovým faktorem pro spáchání sebevraždy až v 90 % (Nock, Hwang, Sampson, & Kessler, 2010; Látalová et al., 2015). Umělecké profese vychází jako rizikové, spisovatele nevyjímaje. Právě naopak se ukazuje, že spisovatelé, zejména pak básníci, ukončují svůj život dobrovolnou smrtí častěji než jiní umělci. U básníků byl tento jev nazván jako **Efekt Sylvie Plath** (Kaufman, 2001).

Nicméně vyšší riziko sebevraždy se netýká pouze básníků, ale všech spisovatelů (Pretti & Miotto, 1999). Výzkumníci svou pozornost zaměřili pouze na skupinu básníků a básnířek, ale studie, které by zkoumaly podobným způsobem (tedy skrze jazyk) suicidální projevy prozaiků nebyly během rešerše nalezeny.

Návrh empirické části se proto snaží vyplnit tuto mezeru a na rozdíl od již provedených studií (Pajak & Trzebiński, 2014; Stirman & Pennebaker, 2001), které ukázaly, že suicidální básníci se od nesuicidálních liší ve způsobu používání jazyka, se zaměří na spisovatele, kteří se v angličtině označují jako *fiction writers*, tedy autory románů či novel (výjimečně povídek). Místo básnického jazyka, tak bude zkoumán jazyk prozaický. Taková studie, pokud je autorce práce známo, nebyla zatím provedena.

Návrh výzkumu bude proveden jako **replikace** stávající studie Pajak a Trzebińského (2014), která je založena na obsahové analýze, a dále využívá počítačový program a další metody rozebrané v kapitole 2.3.

1. Cíl výzkumu

Výzkum si klade za cíl zjistit, jestli je možné v literárních dílech prozaiků nalézt lingvistický prediktor sebevraždy s využitím programu LIWC, jak tomu bylo v případě básníků (Stirman & Pennebaker, 2001).

2. Metody

2.1 Výzkumný design

Výzkum je koncipován jako **replikace studie** Pajak a Trzebińskiego (2014), jen s tou změnou, že se zaměří právě na prozaické texty a tedy na spisovatele románů a novel (namísto básníků). Zároveň tím bude možné ověřit, zda zjištění původní studie jsou zobecnitelná i na skupinu spisovatelů, což by zvýšilo externí validitu konkrétních poznatků.

Replikovaná studie (Pajak & Trzebiński, 2014) zkoumala jazykové rozdíly mezi suicidálními a nesuicidálními básníky (N=6) v polské populaci metodou obsahové analýzy, která využívá jako efektivní prostředek počítačový program LIWC. Autoři se domnívají, že některé mentální charakteristiky světa jsou důležitým faktorem u sebevraždy. Předpokládají, že takové charakteristiky jsou vyjádřeny v uměleckém díle a mohou být rozpoznány v četnosti používání slov, které popisují rysy a vlastnosti světa a jejich osobní postoj a vnímání k němu. Umělecké dílo se tak pro čtenáře stává výsledkem nejen uměleckého procesu, ale i suicidálního (Kodrilová & Čermák, 2009). Design této studie je převzat se všemi třemi hypotézami. Mění se výzkumný vzorek, který budou tvořit prozaici a který bude rozšířen (N=50).

Triáda výzkumných hypotéz by měla určit základní rozdíly, které by měly být nápomocné v odlišení suicidálních autorů od nesuicidálních. Výzkum (Pajak & Trzebiński, 2014) v první řadě ověřoval hypotézu o nadměrném užívání zájmen 1. osoby čísla jednotného u suicidálních básníků (Stirman & Pennebaker, 2001), která v širším kontextu odkazuje k *narušeným či slabým sociálním vazbám*. Tvrdí, že suicidální autoři mají nedostatek sociálního kontaktu či mají problém se do společnosti začlenit, což se projevuje v jejich tvorbě větším orientováním na sebe, zejména ke sklonku jejich života. Dále autoři soustředí svou pozornost na *negativní pocity*, zejména bezmocnost a beznaděj, jež suicidální jedinci cítí. Patří sem přílišné zaobírání se tématem smrti. V neposlední řadě jsou tu *pocity nebezpečnosti a nepředvídatelnosti světa* vůči suicidálnímu jedinci. Jde o sníženou důvěru ke světu, která se podle autorů (Pajak & Trzebiński, 2014) manifestuje vyšší intenzitou depresivních myšlenek, jež se mohou projevit v počtu slov odkazujících ke světu a jeho přesahu. Tento předpoklad je stavěn na Eriksonově konceptu základní důvěry (Erikson, 2015), která může být podle výzkumníků narušena např. střetem s odmítnutím (pracovním i osobním), obecně rozpady blízkých vztahů.

Básníci se vydělili jako specifická skupina spisovatelů. Ačkoli se i v próze můžeme setkat se stylizací autora, zde ještě podpořeno příběhem, je důležité držet se jednoho literárního stylu.

Jinak by výsledky mohlo být zkresleny (Forgear, 2008). Pro účely tohoto výzkumu budeme předpokládat, že u všech autorů dochází k průměrně stejné stylizaci.

Prvním krokem bude výběr analyzovaných textů a spisovatelů (popsáno v kapitole 2.3). Tyto texty se následně vloží v elektronické podobě do počítačového programu LIWC, který provede lingvistickou analýzu, na jejímž základě bude provedena jednocestná ANOVA. Ta detekuje nejvýznamnější rozdíly v daných kategoriích, co se týče používání jazyka, mezi suicidálními a nesuicidálními autory. Signifikantní výsledky budou následně analyzovány binární logistickou regresí, která vybere nejvýznamnější lingvistický prediktor sebevraždy.

Empirická část se snaží předejít využívání biografických dat o literátech, které při jiných psychologických analýzách většinou sloužily k doplnění potřebných informací, aby byl pohled na literáta komplexní, a výzkumníci tak měli co nejvíce zdrojů dat. O těchto úskalích bylo pojednáno v kapitole 4 v teoretické části. Ani v této studii nebylo možné předejít určitým rizikům, proto je jim v diskuzi věnována pozornost.

2.2 Výzkumné hypotézy

Předkládané alternativní hypotézy vychází z původní studie (Pajak & Trzebiński, 2014).

H1: Texty suicidálních autorů se od nesuicidálních liší v používání většího množství zájmen 1. osoby jednotného čísla a slov zaměřujících se na sebe (kategorie *I, we, social, insight* v LIWC).

H2: Texty suicidálních autorů se od nesuicidálních liší v používání většího množství negativních slov jako vztek, smutek a slova vztahující se ke smrti (kategorie *negemo* – kategorie negativních slov, *posemo* – kategorie pozitivních slov, *death, sadness, anger* v LIWC).

H3: Texty suicidálních autorů se od nesuicidálních liší v používání menšího množství ontologicky zaměřených slov (kategorie *bio, body, motion, space, negate, exclusion, Percept, see, tentative* v LIWC).

2.3 Sběr dat a výzkumný soubor

Výzkumný vzorek sestává z literátů, kteří jsou již mrtví, ať už spáchali sebevraždu či zemřeli přirozenou smrtí. Do vzorku budou vybráni pouze **prozaici** (autoři románů a novel), nikoli básníci. Důvodem je absence studia na této populaci. Výsledky s poetickou skupinou nelze automaticky předpokládat, neboť jazyk poesie je zcela odlišný. Kaufman a Baer (2002) argumentují tím, že je introspektivnější a expresivnější než próza, nehledě na formální stránku

(rozsah, úprava, jiné použití jazykových prostředků, konstrukce díla). Proto bude zkoumán jednotný jazykový styl.

Vzorek bude tvořit celkem 50 autorů (25 suicidálních/ 25 nesuicidálních), kteří se narodili, vydávali díla a zemřeli ve 20. století, aby byla zachována jistá časová homogenita vzorku. Ve studii Stirman a Pennebaker (2001) bylo zkoumáno celkem 18 básníků, Pajak a Trzebiński (2014) zkoumali polskou populaci a básníků bylo celkem 6. Sami výzkumníci tvrdí, že psychologická analýza literárních děl by byla potřeba u většího počtu literátů, to je jeden z důvodů pro navýšení vzorku. Druhým důvodem je, že u básníků bylo v obou případech počítáno s 15 básněmi na člověka. Vzhledem k tomu, že u prozaiků budeme zkoumat romány a novely, tedy díla delší, je třeba, aby jich byl dostatečný počet.

Po vzoru předchozích studií bude zachováno kritérium pro zařazení do výběru a to, aby byli autoři známí ve všeobecné populaci, měli vliv na svět literatury a jejich díla byla publikovaná (Pajak & Trzebiński, 2014; Stirman & Pennebaker, 2001). Na základě seznamu prozaiků 20. století bude proveden **jednoduchý náhodný výběr** (Ferjenčík, 2000); suicidálním autorům budou přiřazena čísla, která se budou pomocí náhodného generátoru čísel losovat. Nesuicidální autoři budou vybíráni na základě demografických charakteristik, aby co nejvíce odpovídali svým suicidálním kolegům.

Od každého autora bude vybráno 1 dílo (román /novela, nikoli však autobiografie). U suicidálních autorů bude vybráno poslední napsané dílo, ve kterém je pravděpodobný vyšší výskyt suicidálních myšlenek a tendencí (Leenaars, 1998). U nesuicidálních spisovatelů se vybere dílo, které napsali přibližně ve stejné době jako jejich „dvojník“ ze suicidální skupiny.

Program LIWC funguje hlavně v anglickém jazyce, postupně přibývají další jazykové verze, které zatím ale nejsou tak rozvinuté. Ukázky všech textů proto musí být dostupné v angličtině, ve které se budou i analyzovány.

2.4 Nástroje

V návrhu tohoto výzkumu je potřeba blíže nastínit nástroje, které jsou nutné k jeho uskutečnění.

V první řadě je nutný program **LIWC**, který provádí obsahovou analýzu textů. Pracuje v zásadě jednoduše – přečte text a spočítá procentuální zastoupení slov, která reflektují různé emoce,

myšlenky, sociální témata či styl vyjadřování. Program LIWC je podložen mnohaletými výzkumy, většina z nich je shrnuta Pennebakerem v jeho knize (2011).

Program slovo po slově analyzuje text, který následně rozřadí do předem naprogramovaných kategorií (jazykových dimenzí), kterých je v současné době přes 80 a které je možné dále statisticky zpracovávat. Kategorie jsou hierarchicky uspořádány - mezi nejdůležitější pak patří: základní lingvistické dimenze, psychologické procesy, osobní témata aj. (Tausczik & Pennebaker, 2010).

Psychologické procesy, které nás zajímají nejvíce, se pak dají rozdělit např. do podkategorií emocionální, kognitivní nebo sociální procesy či vztahy (Forgeard, 2008). Pod emocionální podkategorii pak patří např. pozitivní emoce (slova jako *milovat, krásný, milý*), do kategorie úzkost náleží slova typu *ustaraný, nervózní, strašný*, kategorie vztek pak obsahuje například *nenávisť, zabít, rozhněvaný* atd. Program umí rozeznat i slova odkazující k vhladu a příčině, např. *pochopit, uvědomit si, protože* (Freitag, Grimm, & Schmidt, 2011). Uživatel může na bázi svých textů přidat „nový slovník“, který bude se slovy a kontextem zacházet dle jeho potřeb. V duchu obsahové analýzy převádí LIWC kvalitativní data do kvantitativní podoby. Delší pojednání o funkcích a využitelnosti tohoto prostředku by ovšem zasloužilo vlastní prostor.

3. Analýza dat

Výzkum operuje s literárními díly suicidálních a nesuicidálních prozaiků. Data v této podobě jsou kvalitativní. Protože je třeba z nich udělat kvantitativní záznamy, které budou mapovat opakující se motivy (slova, kategorie aj.), jeví se jako užitečná metoda **obsahové analýzy** (*contentanalysis, text analysis*), která zpracovává dokumenty s cílem určit „*četnosti výskytu jednotlivých kategorií informací a příslušné vztahy mezi nimi*“ (Hendl, 2008, s. 361). Mezi její standardní kroky patří uvedení výzkumné otázky dopředu, stejně tak jako rozhodnutí o tom, jaké texty budou vybrány, jak se budou kódovat atd. (Hendl, 2008). Výstupem obsahové analýzy jsou interpretace, které se opírají o frekvence výskytu zkoumaných jednotek v daných kategoriích (Ferjenčík, 2000). Program LIWC je nástroj obsahové analýzy, jako mnoho jiných programů (např. Atlas.Ti).

Texty budou tedy v první řadě analyzovány programem LIWC. Kvalitativní data tak budou převedena do kvantitativních, se kterými je možné dál statisticky operovat. Veškerá statistická analýza dat bude probíhat v programu IBM SPSS.

Program LIWC poskytne přehled zastoupení jednotlivých kategorií a slov a na jeho základě se provede **jednocestná ANOVA** (*one-way ANOVA*). Ta zkoumá rozdíly v používání jazyka, co se týče procentuálního zastoupení jednotlivých slov a kategorií, mezi suicidálními a nesuicidálními autory (Pajak & Trzebiński, 2014).

Jednocestná ANOVA, neboli analýza rozptylu, testuje rozdíly více středních hodnot (ANOVA, 2016). Analyzuje rozdíly průměrů pozorované závislé proměnné mezi skupinami, které jsou vymezeny jednou kategorií (faktorem). Zkoumá pak, jestli existují signifikantní rozdíly mezi průměry 2 a více nezávislých proměnných (Hendl, 2012), a to prostřednictvím výpočtu testovacího kritéria *F*. To nám umožní zjistit, zda skupiny vytvořené daným faktorem mají společné kategorie (ANOVA, 2016). Kdyby se jednalo pouze o dvě kategorie, mohli bychom použít jednoduchý t-test.

V tomto případě je ANOVA nutná, neboť bude pracovat s 50 kategoriemi, které jsou zastoupeny 50 literárními tituly. Pro ověření výzkumných hypotéz bude v každé z nich ANOVA provedena víckrát, konkrétně u H1 4x, u H2 5x a u H3 8x (blíže jsou kategorie popsány u výzkumných otázek). ANOVA určí statisticky signifikantní proměnné, které v závěru první části budou zpracovány pomocí **binární logistické regrese**, která slouží k tomu, aby se vybral nejlepší lingvistický prediktor sebevraždy (Pajak & Trzebiński, 2014). *Závislá proměnná* zde nabývá dvou možností - suicidální a nesuicidální autoři. *Nezávislá proměnná* pak vystupuje jako 26 spojitých proměnných (tj. 18 původních kategorií - *I, we, social, insight, negemo, posemo, death, sad, anger, bio, body, motion, space, negate, exclusion, percept, see, tentative* a další základní kategorie – kognitivní procesy slov, 3. osoba jednotného čísla, příslovce, spojky, neosobní zájmena, číslovky, výplňková slova).

Logistická regrese na rozdíl od lineární umožňuje práci s binárními daty a predikuje pravděpodobnost, zda se určitá událost stala či ne (kódováno jako 0-1). Odhaduje, v jakém vztahu jsou prediktory k pravděpodobnosti přítomnosti nějaké charakteristiky. Výsledkem bude určení predikční síly nezávislých proměnných (Field, 2013). Logistická regrese tak určí, které kategorie se vyskytují u suicidálních autorů signifikantně častěji než u nesuicidálních autorů.

Po vzoru původní studie (Pajak & Trzebiński, 2014) bude využito **Waldovo testační kritérium**, které bude použito k určení statistické významnosti pro každou nezávislou proměnnou (Binomical Logistic Regression using SPSS Statistics, 2013). Následně bude zkontrolováno, zda mezi pozorovanými a očekávanými hodnotami není velká diskrepance,

a to **Hosmer-Lemeshowým testem**, který testuje právě „těsnot“ proložení logistickým modelem. Jeho výsledek by neměl být signifikantní, aby byla data v pořádku. Logistická regrese ukáže nejlepší lingvistický prediktor (kategorie, které jsou signifikantně častěji využívány suicidálními autory) a to pomocí *odds ratio* (podíl šancí, podíl rizik) (Pajak & Trzebiński, 2014). Je třeba mít na paměti, že podíl rizik není stejný jako pravděpodobnost, ale jsou mezi sebou převoditelné (Field, 2013).

4. Diskuze

Návrh výzkumu se zaměřuje na zmapování rozdílného užívání jazyka suicidálními a nesuicidálními prozaiky. Taková studie, podle dohledatelných rešerší, nebyla zatím provedena. A tak i tento výzkum má svá úskalí, které by bylo mít dobré na paměti.

Jde o replikaci stávající studie, která ale analyzovala básnickou populaci, tzn. velmi pravděpodobně i odlišný jazykový styl. V závislosti na výsledcích této studie by tak mohlo být vhodné změnit, příp. rozšířit, jazykové kategorie, které jsou zkoumány. Je třeba návrh tohoto výzkumu chápat jako startovací bod pro další zkoumání. Výsledky mohou být přirozeně zkresleny i tím, že výzkum analyzuje vydaná díla, které již byla tvořena s cílem publikování. Je nutné počítat s cenzurou a stylizací. Próza také mívá nějaký příběh, na rozdíl od poesie, kde může jít opravdu jen o *proud vědomí*. Přesto se autorce práce jeví zajímavé zmapovat tuto oblast i přes tato rizika.

Limitem je anglická verze programu LIWC, na který se váže i to, že texty musí být dostupné v anglické verzi a taktéž i analyzování. U úspěšných autorů bývají jejich díla vždy přeložena do angličtiny, nicméně u méně známých se to může jevit jako velká překážka, nehledě na drobné překladatelské nuance, které mohou mít za následek „ztrátu“ některých důležitých slov.

Co se týče těchto jazykových bariér, má čeština např. jednu zažitou nevýhodu, a to že – na rozdíl od angličtiny – lidé často vynechávají zájmena (Budu tam čekat X *Já* tam budu čekat). To by mohlo být v případě další studie na české populaci problematické, co se týče např. ověření hypotézy, zda suicidální básníci používají více zájmen odkazujících se k individuálnímu self (Stirman & Pennebaker, 2001), tedy první osobu jednotného čísla (*já, moje, mně...*) než zájmen odkazujících ke společnosti (*my, naše, nám...*).

Zároveň program LIWC má stále problémy s chápáním metafor či ironie (Tausczik & Pennebaker, 2010), v tomto případě se můžeme ale domnívat, že prozaický text bude čitelnější, neboť ve většině případů obsahuje méně básnických figur než poesie.

Výzkumný soubor sestává z autorů 20. století. Nicméně dnešní doba se rychle mění a s ní i jazykový úzus. Výsledky, které by mohly být ověřeny na populaci minulého století tak nemusí být validní pro další generaci autorů.

V potaz je nutné vzít i etickou stránku a ubezpečit se, že pozůstalí autorů, kteří jsou zkoumání, o výzkumu vědí a dají souhlas. To může znamenat složité dohledávání, nicméně to ctí etické zásady.

Přechodem od poesie k próze vyvstává otázka ohledně hypotézy, kterou predestřeli Kaufman a Sexton (2006), že narativní prvek v díle má blahodárný, až terapeutický efekt. Tzn. smysl a řád příběhu by měl poskytnout pozitivní efekt. Je možné, že tato hypotéza naruší analýzu těchto textů. Tomu se nedá zcela předejít, nicméně je možné testovat pak další vzorek autorů a porovnat výsledky (testovat reliabilitu výsledků).

Autorka práce shledává několik důležitých bodů do budoucna, a to zejména vypracování metaanalýzy, která by shromáždila dosavadní poznatky a uvedla je na pravou míru, dále nutnou spolupráci s lingvisty, kteří by mohli dostatečně odborně zpracovat motivy v dalších kazuistikách. Stirman a Pennebaker (2001) ve své studii kritizovali výzkumníky, kteří rozbor literátů dělali sami a kteří měli k profesi lingvisty daleko. Většina rozborů se soustředí kolem velmi známých – a několikrát již analyzovaných - autorů (např. Sylvia Plath, Anne Sexton, Ernest Hemingway, Virginia Woolf).

Kromě systematické práce Idy Kodrlové (2002) a jejích kolegům (Čermák & Chrz, 2005; Chrz, 2007; Kodrlová & Čermák, 2009; Zábrodská, 2005), kteří se ovšem věnovali jen Sylvii Plath, Sarah Kane a Virginii Woolf, se v českém prostředí tomuto fenoménu nikdo nevěnuje. Stejně tak v seznamech suicidálních autorů bývají převážně anglicky mluvící (píšící) autoři, a tak na české spisovatele-sebevrahy může čtenář zapomenout, v mezinárodních srovnáních na ně nenarazí. A svět tak přichází (nejen) o básníky (namátkou jmenujme Rudolfa Těsnohlídka, Viléma Mrštíka, Antonína Vančuru či Konstantina Biebla).

Statistické zpracování nám ukáže nejvýznamnější rozdíly mezi dvěma skupinami autorů, nicméně jako intervenující proměnná se tu jeví výzkumník, který výsledky dále nějakým způsobem interpretuje.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zmapovat vztah mezi kreativním a suicidálním procesem u spisovatelů. Studie, které byly předestřeny, jasně ukazují, že vztah mezi kreativitou a přítomností duševních poruch existuje. Ukazuje se, že spisovatelé jsou mezi svými uměleckými kolegy rizikovou skupinou, která má větší pravděpodobnost spáchání suicidia. Tyto studie mají ovšem i svá úskalí, kterým byla věnována samostatná kapitola, které se je snažila shrnout.

Autorka práce si uvědomuje, že umělecká tvorba není 100% měřitelná, stejně jako člověk, který v ní zanechává svůj otisk. Druhým cílem bylo zjistit, zda se suicidální proces může projevit v tvůrčím procesu literáta. Tedy zda se to, že autor chtěl spáchat sebevraždu, projevilo nějakým způsobem v jeho díle. Odpověď na tuto otázku byla naznačena v kapitole psychologické analýzy literárního díla. Jako vhodný prostředek se ukazuje hledání vnitřní příběhu, který je spojen jednak s životem autora, ale zároveň mapuje stopy, které po sobě literát v díle zanechává (motiv smrti, destruktivní myšlenky, narušené vztahy s blízkými aj.). Dále pak lingvistický prediktor suicidia se ukazuje jako dobrý nástroj do budoucnosti pro predikci suicidálních autorů.

Od replikace výzkumu si autorka práce slibuje zaplnění nedostatečných informací o rozdílném používání jazyka u suicidálních prozaiků, kterým dosud nebylo věnováno tolik pozornosti, kolik básnické skupině.

Seznam použité literatury

Andreasen, N. C. (1987). Creativity and mental illness. *American journal of Psychiatry*, 144(10), 1288-1292.

ANOVA (2016). [Online] (citováno 24. 7. 2016) Dostupné z <http://cit.vfu.cz/statpotr/POTR/Teorie/Predn3/ANOVA.htm>

Binomial Logistic Regression using SPSS Statistics (2013). In Laerd Statistics:SPSS Statistics Tutorials and Statistical Guides. [Online] (citováno 24. 7. 2016) Dostupné z <https://statistics.laerd.com/spss-tutorials/binomial-logistic-regression-using-spss-statistics.php>

Camus, A. (1995). *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Nakladatelství Svoboda.

Csikszentmihályi, M. (1997). *Creativity: flow and the psychology of discovery and invention*. New York: HarperPerennial.

Čermák, I., Chrz, V. (2010). Případ Sara Kaneové a Psychóza ve 4.48: Regrese, ironie a suicidium. In: M. Miovský, I. Čermák, V. Chrz, *Umění ve vědě a věda v umění* (272-291). Praha: Grada.

Djikic, M., Oatley, K., & Peterson, J. B. (2006). The bitter-sweet labor of emoting: The linguistic comparison of writers and physicists. *Creativity Research Journal*, 18(2), 191-197.

Egeland, M. (2014). Before and after a poet's suicide: The reception of Sylvia Plath. *International Journal of the Book*, 11(3), 27-36.

Erikson, E. H. (2015). *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka* (2.vyd.). Praha: Portál.

Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.

Ficová, S. (2014). Nápadnice smrti. *HOST*, 30(9), 76-81. Dostupné z <http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2014/9-2014/napadnice-smrti>

Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Sage.

Forgeard, M. (2008). Linguistic styles of eminent writers suffering from unipolar and bipolar mood disorder. *Creativity Research Journal*, 20(1), 81-92.

Frankel, B., & Kranz, R. (1998). *O sebevraždách*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Freitag, S., Grimm, A., & Schmidt, S. (2011). Talking about traumatic events: A cross-cultural investigation. *Europe's Journal of Psychology*, 7(1), 40-61.

Hally, T. (2011). Divine madness. *Mensa International Journal*, 551(8). Dostupné z http://casopis.mensa.cz/veda/pozehnane_silenstvi.html.

Harris, A. (2013). *Virginia Woolfová*. Praha: Argo.

Hartl, P., & Hartlová, H. (2010). *Psychologický slovník* (4.vyd.). Praha: Portál.

Hawton, K., & Van Heeringen, K. (Eds.). (2000). *The international handbook of suicide and attempted suicide*. Chichester: John Wiley & Sons.

Heczková, L. (2012). Když my mrtvé procitneme. *A2 kulturní čtrnáctideník*, 12(12). Dostupné z <http://www.advojka.cz/archiv/2012/12/kdyz-my-mrtve-procitneme>

Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace* (2.vyd.). Praha: Portál.

Hendl, J. (2012). *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat* (4.vyd.). Praha: Portál.

Hillman, J. (1997). *Duše a sebevražda*. Praha: Sagittarius.

Hudlička, P. (2010). Poetoterapie - léčebné psaní. In Vybíral, Z., & Roubal, J. (Eds.), *Současná psychoterapie*, (538-542). Praha: Portál.

Chrzą, V. (2007). *Možnosti narativního přístupu v psychologickém výzkumu*. Praha: Psychologický ústav AV ČR.

Jamison, K. R. (1989). Mood disorders and patterns of creativity in British writers and artists. *Psychiatry: Interpersonal And Biological Processes*, 52(2), 125-134.

- Jamison, K. R. (1993). *Touched with fire*. New York: Free Press.
- Kaufman, J. C. (2001). The Sylvia Plath Effect: Mental illness in eminent creative writers. *The Journal of Creative Behavior*, 35(1), 37–50.
- Kaufman, J. C. (2003). The cost of the muse: poets die young. *Death Studies*, 27(9), 813-821.
- Kaufman, J. C. (Ed.). (2014). *Creativity and Mental Illness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaufman, J. C., & Baer, J. (2002). I bask in dreams of suicide: Mental illness, poetry, and women. *Review of General Psychology*, 6(3), 271–286.
- Kaufman, J. C., & Sexton, J. D. (2006). Why doesn't the writing cure help poets?. *Review Of General Psychology*, 10(3), 268-282.
- Kodrllová, I. (2002). *Osobnost Sylvie Plathové a její dílo: Psychologická analýza*. Nepublikovaná diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno.
- Kodrllová, I. (2010). Kreativita, destrukce a mumifikace self na sklonku života Sylvie Plathové. In: M. Mioviský, I. Čermák, V. Chrz, *Umění ve vědě a věda v umění* (256-271). Praha: Grada.
- Kodrllová, I., & Čermák, I. (2009). *Sebevražedná triáda: Virginia Woolfová, Sylvia Plathová, Sarah Kaneová*. Praha: Academia.
- Koutek, J., & Kocourková, J. (2003). *Sebevražedné chování: [současné poznatky o suicidalitě a její specifika u dětí a dospívajících]*. Praha: Portál.
- Kulka, J. (2008). *Psychologie umění* (2.vyd.). Praha: Grada.
- Kyaga, S., Landén, M., Boman, M., Hultman, C. M., Långström, N., & Lichtenstein, P. (2013). Mental illness, suicide and creativity: 40-Year prospective total population study. *Journal of Psychiatric Research*, 47(1), 83–90.
- Látalová, K., Kamarádová, D., & Praško, J. (2015). *Suicidialita u psychických poruch*. Praha: Grada.

- Lauronen, E., Veijola, J., Isohanni, I., Jones, P. B., Nieminen, P., & Isohanni, M. (2004). Links between creativity and mental disorder. *Psychiatry*, *67*(1), 81-98.
- Lester, D. (1991). Premature mortality associated with alcoholism and suicide in American writers. *Perceptual and Motor Skills*, *73*, 162.
- Ludwig, A. M. (1992). Creative achievement and psychopathology: comparison among professions. *American journal of psychotherapy*.
- Ludwig, A. M. (1994). Mental illness and creative activity in female writers. *American Journal of Psychiatry*, *151*(11), 1650-1656.
- Ludwig, A. M. (1998). Method and madness in the arts and sciences. *Creativity Research Journal*, *11*(2), 93-101.
- Nock, M. K., Hwang, I., Sampson, N. A., & Kessler, R. C. (2010). Mental disorders, comorbidity and suicidal behavior: results from the National Comorbidity Survey Replication. *Molecular Psychiatry*, *15*(8), 868–76.
- Post, F. (1994). Creativity and psychopathology. A study of 291 world-famous men. *British Journal of Psychiatry*, *164*(7), 22–34.
- Nolen-Hoeksema, S. (2001). Gender differences in depression. *Current directions in psychological science*, *10*(5), 173-176.
- Novotná Stránská, P. (2009). *Sylvie Plathová: Ariel*. Diplomová práce, Ateliér grafického designu na Ústavu umění a designu, Plzeň.
- Pajak, K., & Trzebiński, J. (2014). Escaping the world: Linguistic indicators of suicide attempts in poets. *Journal of Loss and Trauma*, *19*(5), 389-402.
- Pennebaker, J. W. (1997). Writing about emotional experiences as a therapeutic process. *Psychological science*, *8*(3), 162-166.
- Pennebaker, J. W. (2011). *The secret life of pronouns: what our words say about us*. New York: Bloomsbury Press.

- Pennebaker, J. W., & Seagal, J. D. (1999). Forming a story: The health benefits of narrative. *Journal of clinical psychology, 55*(10), 1243-1254.
- Post, F. (1996). Verbal Creativity, Depression and Alcoholism: An Investigation of One Hundred American and British Writers. *British Journal of Psychiatry, 168*(5), 545–555.
- Praško, J., & Látalová, K. (2013). *Psychiatrie v primární péči*. Praha: Mladá fronta.
- Pretti, A., & Miotto, P. (1999). Suicide among eminent artists. *Psychological Reports, 84*(1), 291-301.
- Prochaska, J. O., & Norcross, J. C. (1999). *Psychoterapeutické systémy: průřez teoriemi*. Praha: Grada.
- Ringel, E. (1976). The presuicidal syndrome. *Suicide and Life-Threatening Behavior, 6*(3), 131-149.
- Shneidman, E. S. (1993). Commentary: Suicide as psychache. *The Journal of nervous and mental disease, 181*(3), 145-147.
- Silverman, M. A., & Will, N. P. (1986). Sylvia Plath and the failure of emotional self-repair through poetry. *The Psychoanalytic Quarterly, 55*, 99-129.
- Simonton, D. K. (1975). Age and literary creativity: A cross-cultural and transhistorical survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 6*, 259-277.
- Stack, S. (1996). Gender and suicide risk among artists: A multivariate analysis. *Suicide and Life Threatening Behavior, 26*, 374-379.
- Stack, S. (1997). Suicide Among Artists. *Journal of Social Psychology, 137*(1), 129–130.
- Stirman, S. W., & Pennebaker, J. W. (2001). Word use in the poetry of suicidal and nonsuicidal poets. *Psychosomatic Medicine, 63*(4), 517-522.
- Švanda, M. (2010). Jak se “dělá” báseň. In: M. Miovský, I. Čermák, V. Chrz, *Umění ve vědě a věda v umění* (112-123). Praha: Grada.

- Tausczik, Y. R., & Pennebaker, J. W. (2010). The psychological meaning of words: LIWC and computerized text analysis methods. *Journal of language and social psychology*, 29(1), 24-54.
- Vágnerová, M. (2008). *Psychopatologie pro pomáhající profese* (4. vyd.). Praha: Portál.
- Valtonen, H., Suominen, K., & Mantere, O. (2005). Suicidal ideation and attempts in bipolar I and bipolar II disorders. *Journal of Clinical Psychiatry*, 66, 1456-1462.
- Leenaars, A. A. (1998). Sylvia Plath: A protocol analysis of her last poems. *Death Studies*, 22(7), 615-635.
- Verhaeghen, P., Joorman, J., & Khan, R. (2005). Why we sing the blues: the relation between self-reflective rumination, mood, and creativity. *Emotion*, 5(2), 226–232.
- Viwegh, J. (1996). *Sebevražda a literatura*. Brno: Psychologický ústav AV ČR.
- Vodáčková, D. (2007). *Krizová intervence* (2. vyd.). Praha: Portál.
- Williams, J. M. G., & Williams, M. (1997). *Cry of pain: Understanding suicide and self-harm*. Penguin Group USA.
- Woo, J. M., Okusaga, O., & Postolache, T. T. (2012). Seasonality of suicidal behavior. *International journal of environmental research and public health*, 9(2), 531-547.
- Zábrana, J. (1989). *Potkat básníka: eseje a úvahy*. Praha: Odeon.
- Zábrodská, K. (2010). Trojí smrt v psychóze ve 4.48. In: M. Mioviský, I. Čermák, V. Chrz, *Umění ve vědě a věda v umění* (272-291). Praha: Grada.